

De la GEC a l'IEC (o com transcriure del grec modern al català)

From the GEC to the IEC (or: about the transcription of Modern Greek into Catalan)

Joan-Andreu Martí Gebellí
Hel·lenista

Article rebut: 1 de novembre del 2020
Sol·licitud de revisió: 15 de novembre del 2020
Article acceptat: 15 de desembre del 2020

Martí, Joan Andreu. 2021. De la GEC a l'IEC (o com transcriure del grec modern al català). *Aérides* 2, pàgs. 91-105.

Resum: La Gran Enciclopèdia Catalana va establir durant els anys 70 els criteris de transcripció al català dels noms propis escrits en altres alfabetes, i entre ells el grec modern; centenars d'aquests noms van ser incorporats al nostre idioma per primer cop. Cinquanta anys després ha arribat el moment de revisar i, si cal, millorar aquells criteris.

Mots clau: Alfabet, transliteració, transcripció, grec modern, noms propis, dígraf, Eudald Solà.

Abstract: During the 1970s, the Gran Enciclopèdia Catalana established criteria for the transcription into Catalan of proper names written in other alphabets, and among them modern Greek; hundreds of these names were incorporated into our language for the first time. Fifty years later, the time has come to review and, if necessary, improve those criteria.

Keywords: Alphabet, transliteration, transcription, modern Greek, proper names, digraph, Eudald Solà.

ἄμα τῆ φωνῆ μετέβαλον καὶ
τὸν ὀυθμὸν τῶν γραμμάτων

Heròdot V 58, 1

1. Introducció

1. 1. El pensament és llenguatge, el llenguatge és so, i la mania de dibuixar sons ens ve de molt lluny; que uns sons hagin estat escrits primer en un alfabet i després en un altre ha estat un problema per a la gent de lletres des de fa molt de temps. El grec modern s'ha transcrit ja a molts idiomes, no sempre amb criteris unànimes dins d'un mateix idioma; molts idiomes s'han transcrit al català, i l'IEC n'ha publicat ja unes quantes normatives. Aquí ens ocuparem concretament de la història d'un d'aquests transvasaments: del grec modern al català.

1. 2. Pel que fa als noms propis estrangers, i més concretament els grecs, la incorporació del cabal lèxic es pot fer de diferents maneres; a la *GEC* hi trobem tant formes cultes de l'edat antiga i tradicionals o exònims, sobretot de l'edat mitjana, que suposen una certa «adaptació» (sobretot en els topònims), com transcripcions (tant de topònims com, sobretot, d'antropònims dels darrers dos-cents anys), que suposen més aviat una «adopció». Aquesta «adopció» és total quan es tracta de llengües que empren el mateix alfabet (amb l'inconvenient que potser no sabrem pronunciar com es fa en l'original), i aproximada quan es fa d'una llengua que empra un altre alfabet; aquesta «aproximació» pot ser que permeti reconstruir-ne fàcilment l'alfabet original: és el que s'anomena **transliteració**, que acostuma a ser comuna a totes les llengües que empren l'alfabet d'arribada (el llatí en el nostre cas), però seguim sense saber ben bé com es pronuncia; o pot ser que permeti reconstruir la pronúncia original, però aleshores cada idioma té les seves pròpies regles: és el que s'anomena **transcripció** pròpiament dita. En aquest article ens ocuparem d'aquesta darrera.

Serveixi el següent quadre per orientar-nos en els manlleus de topònims fets a d'altres idiomes que s'escriuen mitjançant un alfabet (no s'hi inclouen, doncs, idiomes com el xinès). Com en tots els manlleus, podem distingir el grau de modificació: poc (adaptats), gens (adoptats). Hem fet una petita trampa: a les dues darreres columnes s'inclouen alguns exemples provinents de llengües que empren l'alfabet llatí. No són, per tant, transliteracions ni transcripcions *stricto sensu*. Demanem, doncs, al lector un petit exercici d'imaginació: a la casella de transliteracions transformem cada lletra llatina en una lletra llatina (és a dir, exactament la mateixa); a la casella de les transcripcions hem intentat escriure segons les regles ortogràfiques del català els mots que entre parèntesis estan escrits en la llengua original.

Llengua d'origen escrita	Adaptats (exònims)		Adoptats	
	Cultismes del grec antic i del llatí	D'altres idiomes	Transliteracions	Transcripcions
En alfabet llatí	<i>Còrsica</i> <i>Gènuia</i> <i>Sicília</i>	<i>Florència</i> <i>Londres</i> <i>Ratisbona</i>	<i>Baile Átha Cliath</i> <i>Fontainebleau</i> <i>Schleswig-Holstein</i>	* <i>Lesta (Leicester)</i> * <i>Quéimbritx (Cambridge)</i> * <i>Vitxentsa (Vicenza)</i>
En altres alfabet	<i>Corint</i> <i>Macedònia</i> <i>Massàlia</i>	<i>Alger</i> <i>Jerusalem</i> <i>el Xiu</i>	<i>Eýboia</i> <i>Ēpeiros</i> <i>Lárisa</i>	<i>Évia</i> <i>Ípiros</i> <i>Làrissa</i>

Taula 1

Observacions generals a la taula 1:

Pel que fa als topònims adoptats que originalment no estan escrits en alfabet llatí, observareu que els tres exemples transliterats i els tres transcrits són tots del grec modern, que és l'objecte d'aquest article, i pretenen il·lustrar en cadascun la diferència entre transliterar (i poder reconstruir l'escriptura original) i transcriure (i poder reconstruir la pronúncia original).

Quant als antropònims, no hi hem volgut encabir-ne cap perquè s'ha perdut el costum d'adaptar-los o traduir-los (avui ningú no diu *Carles Marx o *Benet Mussolini, com apareix a la premsa dels anys 30) tret de reis, papes i sants.

Noteu que a l'hora d'entrar els topònims de tradició clàssica, la GEC té una doble vara de mesurar i els cultismes llatins deixen pas al mot italià: *Anzio* (no *Àncium*), *Pozzuoli* (no *Putèolos*), *Pulla* (no *Apúlia*). Per cert, observeu que l'exònim *Pulla* és una transcripció de *Puglia*: la lateral palatal inexistent en llatí troba diferents recursos ortogràfics en les llengües romàniques (*gli* en italià i, d'aquí, *ll* en català). En canvi, quan el topònim del grec modern no coincideix amb el cultisme o l'exònim tradicional, sempre triomfen aquests darrers: *Creta*, *Peloponnès* (i no *Kriti*, *Pelopónnissos*).

Tot aquesta barrija-barreja troba, pel que fa a la transcripció del grec modern al català que ens ocupa, una certa coherència en els antropònims dels darrers dos-cents anys, sense interferències dels manlleus cultes fets modernament dels termes de l'Edat Antiga ni de manlleus adaptats al català ja durant l'Edat Mitjana.

Tan llarga introducció ve a dir que l'objecte d'aquest article és l'última casella de la taula 1, la transcripció pròpiament dita, tot i que en el cas de la incorporació dels noms propis grecs, sobretot dels topònims, s'hi creuen:

La transcripció o adaptació culta dels noms antics.¹

Els exònims de la tradició medieval catalana, compartits amb altres idiomes o que ens han arribat a través d'altres idiomes.

Els manlleus moderns de formes adaptades a través d'altres llengües: per la proximitat i presència italiana a Grècia, pel prestigi cultural del francès, per la potència dels mitjans espanyols i, darrerament, per l'omnipresència universal de l'anglès.

Nosaltres no hi entrarem. En canvi, ens centrarem en la transcripció pròpiament dita, la que intenta reconstruir de la manera més fidel possible la fonètica de la llengua de sortida (en aquest cas el gr. mod.) en el sistema ortogràfic de la llengua d'arribada (en el nostre cas, el català); a tal efecte, ens centrarem sobretot en els antropònims.

1. 3. La traducció i el plagi: del verb llatí *trado* 'donar', 'lliurar', 'tra(ns)metre', deriven dos substantius catalans, *tradició*, *traïció*. Des de la traducció de *Lukís Laras* feta per Rubió i Lluch (1881) fins a la de *El Crist de nou crucificat* (1959) feta per Joan Sales van passar 78 anys «sense tradició» traductora (del grec modern al català) en el sentit de «sense transmissió» dels textos d'una cultura a l'altra: podria ben bé dir-se que fou un començar de zero. El «plagi», paraula dura, seria la transmissió per «traducció interposada», atenuada perquè l'autor de la traducció ho confessa des del primer moment. El mateix podríem dir del segon Kazantzakis d'aquella època, la novel·la *Alexis Zorbàs* (1965), traduïda per Jaume Berenguer, que seguí molt de prop, potser massa, la versió francesa. Entremig, encara havia aparegut un Kavafis pòstum, el de Riba (1962), cert que amb ben

¹ Alberich i Ros 1993.

pocs noms propis i, quan apareixien, eren noms de la tradició clàssica, hel·lenística o, com a molt, bizantina.²

2. *Gran Enciclopèdia Catalana (GEC), 1975*

2. 1. Amb aquests pocs precedents, li va tocar a la magna obra que fou l'*Enciclopèdia Catalana* incorporar un bé de Déu de noms propis del grec modern al català. Sí que molts tenien forma tradicional i/o forma culta (p. ex. Salònica/Tessalonica, tot i que la GEC l'entra per Tessalònica; la transcripció del grec modern seria Θεσσαλονίκη > *Thessaloniki*),³ però centenars d'ells, sobretot els antropònims dels darrers dos-cents anys, s'escriuien per primer cop en català.

En el primer volum de la primera edició (1970) es fixaren una sèrie de criteris generals, com ara que les formes transcrits (p. ex. *Txèkhov*) remetrien a les transliterades (*Čekhov*), i així ho van seguir fent l'edició en paper del 1987 i l'edició digital del 2008 ençà. De tota manera, els dubtes devien estar presents en tot moment.⁴ Estem parlant d'una època en què (molts dels qui la vam viure potser ho hem oblidat, i els més joves no sabran de què parlem) escriure «a màquina» en grec no era tan fàcil com és això. Entre altres criteris, s'especifica també que «els noms grecs moderns només han estat transliterats quan no corresponen a noms grecs clàssics; aquests darrers són transcrits o catalanitzats, normalment, segons els criteris establerts per Carles Riba en la col·lecció Bernat Metge».⁵

Més concretament, en el volum 5, pàg. 150, s. v. «ciríl·lic», s'inclou una taula amb una distinció prou clara entre transcripció i transliteració, a càrrec de Sebastià Janeras. Juntament amb ell, Eudald Solà, de qui enguany commemorem els 20 anys del decés, és l'autor d'una taula de l'«alfabet grec» (taula 2 d'aquest article) al volum 8 de la GEC, pàg. 237 (oct. 1975).⁶ Es tracta d'una eina fonamental a la qual han recorregut tots els qui durant

² Gestí 2015, 244.

³ En català, els derivats cultes de compostos amb segon element -νίκη, que té la penúltima síl·laba llarga, haurien de ser plans, de la mateixa manera que l'italià *Salonico* té la *i* tònica. El desplaçament de l'accent probablement es degui a l'analogia amb els adjectius sufixats en -ικ-, com ara, parlant de topònims, el golf *Sarònic*.

⁴ Segons el testimoni de Josep Ruaix, el director de la GEC, el semitista Joan Carreras i Martí, en publicar-se el quinzè i darrer volum de l'*Enciclopèdia* (setembre de 1980), va dir que, si en aquell moment s'hi haguessin hagut de posar, no haurien optat per la transliteració, sinó per la transcripció; vegeu Ruaix 1988, 40 n. 3.

⁵ Atenció, però, perquè, quan parlem de «transcripció» dels noms grecs clàssics, estem parlant més d'una adaptació culta que no d'una transcripció pròpiament dita, entenent aquesta com a reproducció tan fidel com es pugui dels sons originals. «Transcripcions» com, per exemple, Θουκιδίδης > *Tucidides* (pàg. 77) no sembla que s'adiguin gaire amb la definició inicial del concepte segons Alberich i Ros 1993, 17: «Els noms estrangers d'alfabet diferent del nostre, com són els noms grecs, els podem passar al català o bé per transliteració — sistema que té per finalitat reproduir tots els trets fonètics d'aquests noms mitjançant caràcters llatins, però que sovint origina una grafia que ens resulta estranya —, o bé per transcripció — procediment que intenta de representar els sons del nom estranger sense forçar la grafia de la nostra llengua ni provocar, doncs, formes exòtiques».

⁶ <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0112893.xml> (l'edició en línia, del 2008, és la tercera versió: no difereix gaire de les edicions en paper, del 1975 i del 1987).

dècades van voler transcriure noms propis del grec modern al català. La majoria de solucions són molt encertades, però també hi veiem algunes arestes:

Sembla com si només es pugui transliterar el grec antic;⁷ en canvi, sembla que la transcripció sigui comuna al grec antic i al modern. Més aviat és tot el contrari.

La lletra η és transcrita per *i* a la versió del 1975, però per *e* tant a la segona edició com a l'edició en línia, tot i que l'equivalència fonètica (a la següent columna) dona *i*. Podríem pensar que és una interferència de la transcripció del grec antic, però en tal cas es donaria la interferència contrària a la següent lletra, θ, que es transcriu *t* del grec antic i *th* del grec modern.

Sobretot, no planteja bé la qüestió de la gamma; si féssim cas literalment de la taula, caldria transcriure Γιάννης > *Iannis, Γιώργος > *Iorgos, i el cultisme Γεώργιος > *leóriios*, cosa que no es fa enlloc de la GEC; **entendre el grup àton γι com un dígraf⁸ quan va seguit de vocal amb la qual forma una mateixa síl·laba és clau per a la bona resolució de la qüestió**; ens en tornarem a ocupar més endavant.

Pel que fa als principals grups, distingeix αυ > *af*, av i ευ > *ef*, ev en funció del caràcter sord o sonor del so següent; correcte, però potser excessivament primmirat i, en qualsevol cas, poc funcional.

Hi ha un lapsus amb el grup medial γγ > *ng*. Per ser exactes, caldria transcriure *ng(u)*, com fa amb el grup inicial γκ > *g(u)* cobrint així la possibilitat que anés seguida de les vocals *e*, *i*; en canvi, el lapsus és encara més gran amb el grup medial γκ, que transcriu *nk*, quan caldria que fos *ng(u)*, p. ex. Αγκαιριά > *Anguerià*.

⁷ Aquí val la pena tenir en compte que la transliteració adoptada pels romans ara fa uns dos mil anys potser funcionava també com a transcripció; segurament no es plantejaren la diferència entre transcriure i transliterar (en tot cas, no n'han deixat constància). Aquella «transliteració llatina» ha fet força fortuna i s'ha aplicat també al grec modern. Curiosament algunes transliteracions, p. ex. η > e [i], θ > th [θ], ου > ou [u], funcionen també com a transcripció en anglès; mereixeria un comentari a part el fet que s'hagin generalitzat, i no sols en grec, els termes «alfabet anglès» i «lletres angleses».

⁸ Protopapas i Vlahou 2009, 1003, i Protopapas 2014, 5.

alfabet grec						
lletres						
impresma	cursiva	nom	transliteració*	transcripció**	equivalència fonètica	
A	α	Αα	alfa	a	a	a
B	β	Ββ	beta (vita)	b	v	v
Γ	γ	Γγ	gamma	g	{ g i	{ ga, go, gu' i (consonant: <i>iode</i>) ²
Δ	δ	Δδ	delta	d	d	θ (anglès: <i>the</i>)
E	ε	Εε	èpsilon	e	e	e
Z	ζ	Ζζ	zeta (zita)	z	z	z
H	η	Ηη	eta (ita)	ē	e	i
O	θ	Θθ	theta (thita)	th	th	θ (castellà: <i>zona</i>)
I	ι	Ιι	iota	i	i	i
K	κ	Κκ,κ	kappa	k	k	k
Λ	λ	Λλ	lambda	l	l	l ³
M	μ	Μμ	mi	m	m	m
N	ν	Νν	ni	n	n	n ³
Ξ	ξ	Ξξ	csi	x	x	ks ⁴
O	ο	Οο	òmicron	o	o	o
Π	π	Ππ,π	pi	p	p	p
P	ρ	Ρρ	ro	r	r	r ⁵
Σ	σ	Σσ,ς	sigma	s	s/ss	s (sorda: <i>sol, rossa</i>)
T	τ	Ττ,τ	tau (taf)	t	t	t
Υ	υ	Υυ	ípsilon	y	i	i
Φ	φ	Φφ	fi	f	f	f
X	χ	Χχ	khi	kh	kh	{ χ ⁶ ç ⁷
Ψ	ψ	Ψψ	psi	ps	ps	ps
Ω	ω	Ωω	omega	o	o	o

principals grups vocàlics i consonàntics

αε	e	γγ	ng
αυ	av/af	γκ	{ inicial: g(u) medial: nk
ει	i	μτ	{ inicial: b medial: mb
ευ	ev/ef	ντ	{ inicial: d medial: nd
οι	i		
ου	u		

* antic i modern; ** modern

1 γα, γο, γου; **2** γε, γα, γη, γει, γι, γαι, γυ; **3** palatalització davant el so *l* (η, ι, υ, ει, οι, υι); **4** so *ics* (no *χελix*); **5** el mateix so que en català en totes les posicions; **6** davant els sons *a, o, u*, com la *j* castellana; **7** davant els sons *e, i*, com *ch* en el mot alemany *ich*

2. 2. Ara, si mirem com s'han transcrit els noms propis grecs al llarg de la *GEC*, veurem que no sempre s'ha respectat aquesta mítica taula. Entre les pífiles clamoroses, aporto aquí només un tastet de la *GEC* i dels *Atles*, sense cap ànim de ser exhaustiu:

De la *GEC*:

Ακρωτήρι (lit. «promontori»). Uns quant llocs porten aquest nom; potser els tres més coneguts són a Creta (prop de Khanià), el jaciment arqueològic al sud de Santorini i la base naval britànica al sud de Xipre. A la *GEC* (volum 1, pàg. 365, 1970, cinc anys abans de la taula) van entrar el de Xipre amb la forma *Akrōtēriū*. Així es manté a la versió en línia;⁹ a més, ha afegit una altra entrada per al de Santorini, aquest amb la forma *Akrotīri*.¹⁰ La Viquipèdia els recull tots tres amb la forma *Akrotiri*.

Σαντορίνη (una mina). L'illa ha tingut diversos noms al llarg de la història, però el seu nom oficial és l'antic topònim Θήρα *Thira*, tot i que és més coneguda internacionalment per l'exònim d'origen italià *Santorini*. Igualment, el nom de la capital és també η Θήρα, tot i que és més coneguda com τα Φηρά *Firà*. L'article de la *GEC* proporciona els noms d'altres illetes del cràter: *Thirasia* (Θηρασιά), *Apronisi* (Ασπρονήσι), *Pelea* (Παλαιά) i *Nea Kaimeni* (Νέα Καμένη) potser contenen algun lapsus, però el més estrany de tot és la forma amb què s'entra tot l'article: *Santorí*. Així es manté a la versió en línia,¹¹ i així ha recollit els noms de les cinc illes esmentades l'entrada corresponent de la Viquipèdia,¹² que en qüestió de toponímia sovint segueix la *GEC*. A més, però, la Viquipèdia enriqueix la col·lecció amb les següents perles: *Aproinsi* o —força més correcte— *Aspronisi*, *Merovouli* (Ημεροβίγλι), *Epanomeria* o *Epanomeia* (Απάνω Μεριά, també coneguda com a Οία), *Messa-Vouno* (Μέσα Βουνό), *Sellada* (Σελλάδα), etc.

S. v. «grec grega» 7 (literatura) la part dedicada al període medieval i modern està signada per E. Solà. Tan sols unes planes després de la taula, concretament a la 242, té ocasió de posar en pràctica la teoria, i ens trobem uns 180 antropònims de la literatura grega recent:

- a) una gran majoria, transcrits amb pulcritud exemplar.
- b) uns pocs casos, els típics lapsus de tot transcriptor (*aliquando bonus...*); segurament és el que ha passat amb el tractament del grup medial *μπ*, que segons la taula caldria transcriure *mp* (Λυμπεράκη > Liberaki; en canvi, Αμπατζόγλου és transcrit *Ambätzoglu* tal i com prescriu a la taula). Val a dir que aquesta nasal sovint no es realitza.
- c) uns pocs casos no segueixen les regles de la taula; aquests darrers són els que més interessin perquè ens donen pistes sobre quines qüestions no estaven ben resoltes (potser hauríem de dir ben plantejades) o, millor encara, ni s'havien contemplat:

Vacil·lacions *s/ss*: la fricativa alveolar sorda [s] intervocàlica grafiada en grec -σ- unes vegades es translitera (Δροσίνης > *Drosinis*, Μάτεσις > *Mâtesis*, Διονύσιος > *Dionísios*), i unes altres es transcriu (Μαλακάσης > *Malakassis*, Θανάσης > *Thanassis*, Βασίλης > *Vassilis*).

Vacil·lacions accentuals: trobem Προβελέγγιος > *Provelènguios*, Ξενόπουλος > *Xenòpulos* (oberts); Αργυρίου > *Arguiríu*, Ελευθερίου > *Eleftheríu* (ambdós amb accent a la castellana); Κοντός > *Kondos*, Κωστής > *Kostis*, Βιζυηνός > *Viziinos* (sense accent gràfic tot i essent mots aguts).

⁹ <https://www.encyclopedia.cat/ec-gec-0001477.xml>.

¹⁰ <https://www.encyclopedia.cat/ec-gec-0247123.xml>.

¹¹ <https://www.encyclopedia.cat/ec-gec-0060506.xml>.

¹² <https://ca.wikipedia.org/wiki/Santor%C3%AD>.

Vacil·lacions amb la fricativa palatal sonora: pot transcriure Βαγενάς > *Vaienàs* amb *i* sense cap problema; en canvi Αργυρίου > *Arguiriu* (*gu*). Aquesta és la més interessant de totes perquè l'opció *gu* davant vocal *i* no estava contemplada a la taula, però li grinyola transcriure *γυ* per *ii*.

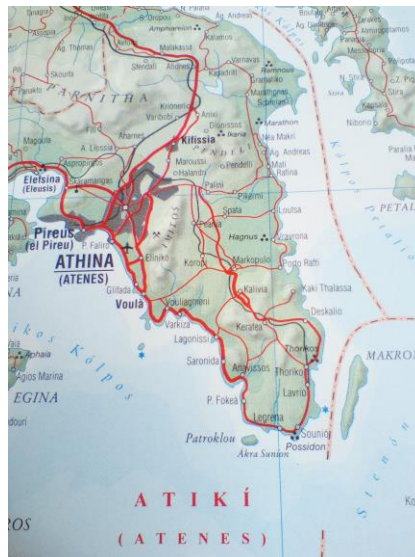
Dels Atlès:¹³

Si, per exemple, observem el mapa de l'Àtica en l'Atlas de 1983, veurem que l'ús dels accents és força caòtic, que transcriu δ > *dh* (però no γ > *gh*) i que no fa gaire cas de la norma ου > *u*; el de 1999 és potser encara pitjor: entre d'altres perles, del cap Σούνιο se'n diu *Sounió* (així, oxíton, talment aquells Cupidons que en algun moment voletejaren idíl·licament per les planes de la Bernat Metge).

I per acabar i tancar el cercle, tornem a Santorini, on va començar tot: al sud de l'illa trobem el jaciment d'*Akrotiri*, i al sud-oest el promontori d'*Akrothiri* (és clar, és l'illa de *Thira*); si anem una mica cap a l'est trobarem Εμπορείο o bé Εμπορειό > *Emborió*, però al mapa hi diu *Embrorio* (que cal no confondre amb l'it. *imbroglio*).

Atlas, 1983, pàg. 129

Atlas, 1999, pàg. 115

Atlas, 1999, pàg. 115

Taula 3

3. Associació Catalana de Neohel·lenistes (ACNH), 2007.

3. 1. Trenta anys després de la taula signada per SJV/AES, els mitjans de comunicació en català necessitaven una eina clara per transcriure els noms dels jugadors de l'Olimpiakós que s'enfrontessin al Barça, o dels ministres del govern grec després de l'enèsima crisi política. D'això se'n va fer ressò l'ACNH, que el 2006 encarregà a J. Almirall i J. A. Martí la posada al dia (un *aggiornamento*, terme italià sospitosament ambigu) d'una taula que feia curt per a les necessitats presents. Hi va haver aportacions valuoses tant de membres de l'Associació i altres experts en la llengua grega com de neòfits i de gent que la desconeix per complet (però potser més neutrals i, en tot cas, a qui aniria adreçada la nostra proposta). Algunes d'aquestes aportacions hi van ser incorporades; d'altres, que també

¹³ Atlas Universal Català 1983 i Atlas Universal 1999.

tenien el seu punt de raó, van haver de ser rebutjades. Farem un repàs de les principals qüestions.

3. 2. Dificultats del grec. Les llengües canvien; l'ortografia, potser no tant. En el cas del grec, està congelada fa 2400 anys.¹⁴ Això agreuja les habituals dificultats dels alfabetes, és a dir, la manca d'univocitat grafia-so i el fet d'haver de recórrer a dígrafs per diferents raons. Com hem dit, la taula 2 resol la majoria de situacions, però no en planteja prou bé una de cabdal, la gamma, ans la simplifica excessivament, de tal manera que acaba induint a confusió.

a. Un exemple habitual a l'hora de parlar d'aquestes dificultats és l'existència de tres lletres (η, ι, υ) i tres dígrafs (ει, οι, υι) per grafiar un únic so, la vocal [i]; dues lletres, ο, ω per representar [o]; una lletra ε i un dígraf αι per representar [e]. A més, les reformes, que també n'hi ha hagut, sempre han estat força tímides; la més important és relativament recent i afecta bàsicament el sistema d'accentuació (1982).¹⁵ Per sort nostra, aquesta reforma no tingué gaires més conseqüències pel que fa a la transcripció.

b. D'altra banda, discussions sobre si els grups τσ, δζ són un fonema a dos (quan normalment transcriuen al grec sons d'altres llengües com l'italià o el turc i, per tant, podem acabar tenint en català la transcripció d'una transcripció) no són gaire productives per al nostre objectiu; el mateix passa amb γι¹⁶ (de fet, podem trobar idiomes com ara l'anglès que transcriuen *Yiannis* al costat de *Yannis*).

c. A més, els dígrafs γι, λι, υι com μπ, ντ, γκ no sempre són fàcils de simplificar. Una mateixa paraula pot ser pronunciada de diferent manera per dos parlants, com passa amb tantes paraules de tantes llengües. Fins i tot un mateix parlant pot pronunciar amb més o menys èmfasi la nasal davant d'una oclusiva medial ο, en el cas de palatalització (Πήλιο, Σούνιο), pot realitzar-la o no; certament també tenim dígrafs en català que els podrien reproduir (*ll, ny*), però una simple recerca al Triandafil·lidis en línia¹⁷ ens permet trobar també uns quants exemples entre el vocabulari comú sense palatalització (άνοια, εμβόλιο, etc.). A més, el manteniment de la *i* àtona en la transcripció dona molt de joc en les variants morfològiques en què és tònica: nm. ά.γιοι, gn. α.γι.ων o bé nm. Χα.νιά, gn. Χα.νί.ων. Podríem entendre que quan aquest segon element vocàlic del dígraf és tònic, el dígraf deixa de funcionar com a tal.

3. 3. Dificultats del català. Al seu torn, el català, com tantes altres llengües, també presenta problemes d'ortografia; i, com les seves germanes romàniques, també arrossega fòssils ortogràfics des del temps dels romans (*h, qu*), i també emprà dígrafs alternatius per a sons inexistents en llatí (*ll, ny*).

a. Ja que ho acabem d'esmentar, hi ha idiomes que resolen aquestes palatalitzacions de manera simètrica: *ly, ny* (hongarès), *lh, nh* (occità i portuguès). El català modern, no.¹⁸

b. En català tampoc no hi ha univocitat grafia-so: tots sabem que *c, qu* i, més rarament, *k* poden representar [k]; *s, z* poden representar [z]; *c, ç, s, ss* poden representar [s].

¹⁴ Colvin 2007, 66.

¹⁵ https://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.htm?id=71&ur=7

¹⁶ Vegeu n. 8.

¹⁷ https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html

¹⁸ Rull 2001, 28.

c. A la inversa, recordem que una única grafia pot representar diferents sons, com ara la lletra *i*, que pot representar la vocal [i] o la consonant aproximant palatal [j]; que sigui una o l'altra depèn, sovint, de la posició *i*, a més, pot afectar la sil·labació. Per exemple: tindriem un ús consonàntic de la lletra *i* als mots *iaia*, *iugoslau*; ara bé, si volguéssim transcriure (tot i que fem servir el mateix alfabet) l'alemany *ja* [ja] o l'anglès *you* [ju], amb les grafies *ia*, *iu*, potser un catalanoparlant llegiria [í.a], [íu]. Aquest és un dels problemes amb què ens hem trobat: les darreres vocals dels cognoms grecs en -í.ou es pronuncien en síl·labes separades tal com el català central pronuncia les dues darreres vocals del mot *estudio*. Ara bé, si transcrivim sempre *ou* > *u*, ens trobem que *iu* formen diftong (com *caliu*, *dormiu*, *riu* o, cas d'anar precedit de vocal, amb dièresi *traduïu*, *traïu*).¹⁹

d. Hi ha dificultats del català que venen donades per la mateixa naturalesa de la llengua d'alguns sons que sí que té el grec: ha calgut solucionar-los mitjançant dígrafs, per exemple χ > *kh*, com també es fa en les transcripcions d'altres idiomes.

e. Tampoc no tenim la fricativa dental sonora [ð], que hom grafia δ en grec, ni la fricativa velar sonora [ɣ], que hom grafia γ en grec davant les vocals [a], [o], [u].²⁰

f. Altres sons que no tenim, com la fricativa palatal sonora [j], representada en grec per la lletra γ davant les vocals [e], [i], i pel dígraf àton $\gamma\iota$ davant les vocals [a], [o], [u], en alguns casos s'ha pogut transcriure al català per l'aproximant palatal [j] representada en català per la lletra *i*. És com tradicionalment s'havia transcrit l'arxifreqüent nom $\Gamma\acute{\iota}\alpha\nu\nu\eta\varsigma$ > *Iannis*.

g. En altres casos, en canvi, quan aquesta fricativa palatal estava en contacte amb una vocal *i*, hem hagut de renunciar a transcriure la consonant mitjançant la lletra *i*. En català la seqüència *ii* no és gaire freqüent, tret d'algunes formes del subjuntiu (*estudii*) o d'alguns compostos (*antiinflamatori*) i totes dues tenen valor vocàlic. En canvi, en grec en tenim un ventall més ampli:

V+V en síl·labes diferents: $\pi\acute{o}\iota\eta\sigma\eta$ [pí.i.si], $\pi\acute{o}\iota\eta\tau\acute{\iota}\varsigma$ [pi.i.tís].

V+C en síl·labes diferents: $\text{Α}\gamma\iota\gamma\acute{\iota}\alpha\nu\nu\eta\varsigma$ [a.gri.já.nis] amb dígraf $\gamma\iota$.

C+V en una mateixa síl·laba: $\text{Α}\gamma\iota\omicron\iota$ [á.ji] amb un dígraf, i $\text{Α}\nu\acute{\alpha}\rho\gamma\upsilon\sigma\omicron\iota$ [a.nár.ji.ri].

En català pot transcriure's fàcilment el grup V+V per *ii* (*piïssi*, *piitís*); en canvi, fer-ho quan un dels dos elements és consonàntic seria més complicat. Si optem per transcriure la consonant per una *i*, el lector catalanoparlant hi ensopegarà. Per això hem optat aquí per transliterar, que sempre és una solució conservadora, però eficaç: *Agrigiannis*, *Àgii Anàrgiri*.

La confusió ve donada pel fet que en català la lletra *g* (i el dígraf *gu*) s'empra per representar l'oclusiva velar sonora davant les vocals *a*, *o*, *u* (i el dígraf davant *e*, *i*); aquesta oclusiva és representada en grec pel dígraf $\gamma\kappa$ (en posició medial, també pel dígraf $\gamma\gamma$), i per això transcrivim *g(u)*. En canvi, en grec la lletra γ s'empra per representar dues sèries de fricatives inexistents en català:²¹ 1) velar sonora davant les vocals [a], [o],²² [u],²³ i 2) palatal sonora davant [e]²⁴, [i]²⁵ (dígraf $\gamma\iota$ davant [a], [o], [u]). Tradicionalment s'havia transcrit la primera sèrie per la lletra *g* ($\text{Α}\mu\omicron\sigma\gamma\acute{o}\varsigma$ > *Amorgós*); i la segona per la lletra *i*²⁶ ($\text{Γ}\acute{\iota}\alpha\nu\nu\eta\varsigma$ > *Iannis*), que fins i tot funcionaria bé davant [e] ($\text{Α}\iota\gamma\acute{\alpha}\iota\omicron$ > *Eieo*). La dificultat ve quan aquesta *i* consonàntica té per veïna una *i* vocàlica: $\text{Χ}\alpha\tau\zeta\eta\gamma\acute{\iota}\alpha\nu\nu\eta\varsigma$ > *Khatziannis, $\text{Γ}\epsilon\omega\rho\gamma\acute{\iota}\omicron\upsilon$ >

¹⁹ Ruaix 1988, 64 i 67.

²⁰ En català també hi ha hagut intents de mantenir el caràcter fricatiu d'aquests sons transcrivint-los mitjançant els dígrafs *dh*, *gh*: veg. *Atlas*, 1983, i Ballesta 1995 (pròleg).

²¹ Tret de l'al·lòfon intervocàlic en mots com *amagat*.

²² Representada en grec per les lletres *o* / ω .

²³ Representada en grec pel dígraf *ou*.

²⁴ Representada en grec per la lletra ϵ , pel dígraf $\alpha\iota$.

²⁵ Representada en grec per les lletres η , ι , υ , pels dígrafs $\epsilon\iota$, $\omicron\iota$, $\upsilon\iota$.

²⁶ En aquesta posició representa en català una aproximant palatal sonora [j].

*Ieoriiu). Per això, en la nostra proposta, ens decantàvem per transliterar la gamma. Ens recava, però, els casos tan freqüents en grec de *Iannis*, *Iorgos*, que transcrits amb *i* ja tenien una certa tradició i funcionaven prou bé.

S'havia proposat la transcripció *gu* davant *e*, *i*: fonèticament seria una oclusiva velar sonora [g], més allunyada que la transcripció *i* [j] aproximant palatal sonora, (tot i que s'hi acostava més que la transliteració $\gamma > gi$, que fonèticament seria en català una fricativa postalveolar sonora [ʒ] pel fet d'anar seguida d'una vocal *i*). El principal avantatge seria que dona una única solució al problema, tant en posició inicial com medial. És veritat que aquesta solució no s'adopta en anglès, espanyol ni francès, on la *y* pot fer aquesta funció. En italià hi ha altres recursos: la lletra *j*, anomenada *i lungo*, podria fer el fet (com en alemany), però en general està en desús i, en particular per a transcriure el grec, és ben rara; el recurs germà del català *gu*, que en italià seria *gh*, tampoc no ha fet gaire forrolla al país transalpí.²⁷ A més, i ja tornant al català, li tocava conviure, com a transcripció, amb la de $\gamma\gamma$, $\gamma\kappa > g(u)$, aquesta sí, oclusiva velar sonora de ple dret.

Per tant, la nostra proposta ha trobat per al dígraf àton γi en posició inicial una transcripció força reeixida mitjançant la lletra *i*; per a la resta de gammes, una solució més conservadora: la simple transliteració $\gamma > g$. Potser de la mateixa manera que l'anglès *life* i el francès *foie* tenen una pronúncia glamurosa en boca de gent culta, el senyor *Geórgios Georgiu* també té dret que els locutors de ràdio i TV pronúnciïn el seu nom dignament o que, almenys, ho intentin.

3. 4. La transcripció simplificada. Així com la transcripció dels noms propis grecs de l'Antiguitat els tractava com a cultismes evolucionats a partir del llatí, la proposta de l'ACNH treballava amb la distinció de dos procediments: el de transcripció pròpiament dita (que intenta reproduir el so original grec), i el de transliteració (que permet reproduir més fàcilment la grafia original). Si el primer procediment és únic per a cada llengua, el segon podria arribar a ser comú per a totes les llengües que empren l'alfabet llatí. La tradició i els objectius ens empenyien a decantar-nos pel primer; quan la naturalesa fonètica de la nostra llengua i els seus recursos ortogràfics no donaven per a més, recorriem al segon. D'aquesta combinació en vam dir **transcripció simplificada**, a imitació de la que s'havia publicat per a l'hebreu.²⁸ El concepte «transcripció simplificada» s'ha anat fent extensiu per designar la «que l'IEC prescriu com a recomanable en textos divulgatius i en els mitjans de comunicació. Aquesta decisió comporta un canvi de criteri respecte de la GEC, que va optar per la transliteració en la primera i en la segona edició»²⁹ i, en tot cas, ens va semblar més simpàtica que altres etiquetes, com ara la de «transcripció empírica nacional».³⁰

El nostre criteri, doncs, era el de la simplicitat: quan una transcripció no era prou satisfactòria, ens quedàvem amb la transliteració. Això afectava principalment els grups $\gamma[i]$, $\lambda[i]$, $\nu[i]$. En els grups $\lambda[i]$, $\nu[i]$ constatàvem que no sempre es realitza la palatalització,³¹ i per això no generalitzàvem grafies com *ll*, *ny*. Pel que fa a $\gamma[i]$, les dificultats eren més grans: ens recava prescindir de la transcripció usual dels arxifreqüents

²⁷ A tall d'exemple: <http://it.wikipedia.org/> entra *Jannis Kounellis*, *Ghiannis Ritsos*, (potser perquè també ho fa la prestigiosa <https://www.treccani.it/>), però normalment opta per transliterar $\gamma > g$ en tota posició.

²⁸ IEC 2002, pàg. 53 (15).

²⁹ Ordóñez 2010; vegeu també n. 4.

³⁰ IEC 1994, pàg. 60 (6).

³¹ Veg. n. 17.

Iannis, Iorgos, però era impossible mantenir la *i* consonàntica medial en contacte amb una *i* vocàlica, davant o darrere, sense provocar un entrebanc al lector catalanoparlant.

Igualment, pel que fa a les geminades (que en grec són nou: ββ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ, ρρ, σσ, ττ) ens va semblar el més senzill mantenir les que també hi ha en català (que són cinc: *l·l*, *mm*, *nn*, *rr*, *ss*). I potser això, inconscientment, ens va portar també a mantenir la -σ- intervocàlica [s] transliterada -s-, independentment que això obligués el lector catalanoparlant que no sap grec a pronunciar-la com si fos sonora [z].

Després d'uns mesos de feina, al març del 2007, vam presentar el nostre document a l'IEC, perquè la docta institució el sancionés. L'Acadèmia va trigar una mica a mirar-se el document, que mentrestant va ser presentat i debatut al Congrés de Castelló de desembre del 2009. Una comissió de l'IEC formada per Jordi Carbonell, Carles Miralles i Lluís B. Polanco ens convocà a capítol el juliol del 2010. D'aquella reunió no en vam treure l'aigua clara i la següent fou ajornada *sine die*. Per a més desgràcia, dos dels membres d'aquella comissió, Carles Miralles el gener del 2015 i Jordi Carbonell l'agost del 2016, van traspasar.

4. Institut d'Estudis Catalans (IEC), 2021.

4. 1. D'ençà de la reunió del 2010, l'IEC seguia sense dir-hi la seva i en alguns fòrums la gent interessada en la qüestió, que també n'hi ha, expressava la seva perplexitat. Sense que en puguem precisar la data exacta, però cap al 2017, al lloc de trobada virtual entre viquipedistes anomenat «la Taverna» hi va aparèixer, com a tema de debat, la transcripció del grec modern:³²

Pau Colominas ([discussiócontribucions](#))

A mi també em va gran el tema, però intentaré opinar. Per fer-ho, necessito saber...

1. MALLUS, quines són les fonts (en català) que sostenen el teu punt?
2. Leptictidium, se sap per què la proposta de l'ACN, tot i ser de 2009, encara no ha estat aprovada?

Leptictidium ([discussiócontribucions](#))

Bon dia. Fins on he pogut esbrinar, és degut purament als tempos organitzatius de l'IEC. De fet, quan vaig enviar un correu electrònic per preguntar-ho fa un mes o així, em van respondre que està prevista la votació de la proposta per l'IEC, sense que em poguessin donar més informació quant a terminis.

I dos anys més tard:

Pere prlpz ([discussiócontribucions](#))

El fil té dos anys. L'aprovació de la proposta dels neohel·lenistes ha avançat gaire en aquest temps?

³² <https://ca.wikipedia.org/wiki/Tema:Tu289msyorpxq76b>.

En qualsevol cas, amb les dades que hi ha fins ara al fil (sobretot la resposta a l'Optimot) jo m'inclino per fer servir *nd* (Konstandinos, Andonis) al nom dels articles indicant la forma alternativa i fent les redireccions oportunes.

Leptictidium ([discussiócontribucions](#))

Acabo un parell de coses i truco a l'IEC per intentar obtenir una resposta ràpida.

Leptictidium ([discussiócontribucions](#))

Resposta: per qüestions personals dels membres de la Comissió de Transcripció i Transliteració del Grec Modern, que segurament no cal repetir aquí, el treball sobre aquest tema es va quedar estancat durant uns anys, però s'ha reconstituït la Comissió amb nous membres i confien tenir el projecte acabat "aviat" (sense poder concretar més què vol dir «aviat»).

No sabem qui és aquest viquipedista ni quines són les seves fonts d'informació; tampoc si els «tempos organitzatius» i les «qüestions personals» són un eufemisme per dir que la mort de dos dels membres de la comissió ha interromput les tasques. Potser cal mirar-s'ho al revés: les tasques van durar tant que alguns membres de la comissió van morir.

4. 2. La tardor del 2018 ens hi vam tornar a posar; ara la comissió estava formada per Nicolau Dols, Montserrat Jufresa i Lluís B. Polanco. Finalment, al febrer del 2020, amb la covid-19 *ad portas*, la Secció Filològica va aprovar la proposta. La principal diferència amb la del 2007 és que s'ha desplaçat cap a la transcripció (so) i s'ha allunyat de la transliteració (grafia), i és, per tant, un pelet **menys simplificada**.

Per exemple: 1) ús del dígraf *-ss-* per a representar la *s* sorda intervocàlica [s] (com també s'havia fet en la transcripció del rus), o bé 2) havent constatat que el grup àton $\gamma\iota$ funciona com a dígraf quan va seguit de vocal,³³ es transcriurà *i-* a inici de mot, la qual cosa significa un tractament diferenciat perquè, en la resta de casos, la gamma es translitera, però creiem que és una norma fàcil, s'hi guanya en fidelitat fonètica a l'original i compta amb una certa tradició.

Vet aquí, potser, la principal contradicció: transcrivim mots com $\gamma\iota\alpha\gamma\iota\acute{\alpha}$ > *iagià*; potser haurien funcionat millor **guiaguià*, **iaià*, però ja hem explicat per què s'ha triat aquesta solució tant a l'apartat 3. 3. g del present article com al document sobre la proposta de transcripció del grec modern que l'IEC, finalment, i tenim el goig de comunicar-vos-ho aquí, és a punt de publicar. Com a tastet, que ara en diuen *teaser*, una petita mostra de la nova taula de transcripció:

Principals grups		Posició inicial	Posició medial	Qualsevol posició
Vocàlics	$\alpha\iota$			e
	$\epsilon\iota, \omicron\iota, \upsilon\iota$			i
	$\omicron\upsilon$			u
	$\alpha\upsilon$			av
	$\epsilon\upsilon$			ev

³³ Veg. n. 8.

Consonàntics	γγ γκ μπ ντ	g(u) b d	ng(u) ng(u) mb nd	
Mixtos àtons davant vocal	γι λ[i] ν[i]	i	gi	li ni

Taula 4

Confiem haver contribuït a dotar el català d'una norma clara, coherent i senzilla per a la transcripció del grec modern, i convençuts de la seva utilitat, esperem que, un cop publicada per l'IEC, serà adoptada per tothom que n'hagi de fer ús, i de manera especial per traductors, escriptors i periodistes.

BIBLIOGRAFIA

Alberich, Joan i Montserrat Ros. 1993. *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Atlas Universal Català. 1983. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Atles Universal. 1999. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Institut Cartogràfic de Catalunya.

Ballesta, Joan-Manuel. 1995. *Nikos Gatsos. Amorghòs i altres poemes*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

Colvin, Stephen. 2007. *A historical Greek reader: Mycenaean to the Koiné*. Oxford – Nova York: Oxford University Press.

GEC = *Gran Enciclopèdia Catalana*.

Gestí, Joaquim. 2015. *Traduccions catalanes de literatura neogrega*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible en línia: <https://www.tdx.cat/handle/10803/368217>.

IEC 1994 = *Proposta sobre el sistema de transcripció i transliteració dels noms russos al català* (actualitzada en 2015). Disponible en línia: https://www.iec.cat/llengua/documents/proposta_rus_actualitzat_26_05_17.pdf.

IEC 2002 = *Proposta de transcripció de l'hebreu en textos escrits en català*. Disponible en línia: <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000285/00000076.pdf>.

Ordóñez, David. 2010. *Llibre d'estil de la revisió de la toponímia estrangera*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Document de treball. Versió desembre 2010. Disponible en línia: <http://comunicacio.grec.cat/ajuda/toponimia.pdf>.

- Protopapas, Athanassios. 2014. «Learning to read Greek». Versió disponible en línia: http://users.uoa.gr/~aprotopapas/CV/pdf/Protopapas_NIASChapterGreek_draft5.pdf. Recollit en Ludo Verhoeven i Charles Perfetti (eds.), *Learning to read across languages and writing systems*. Cambridge: Cambridge University Press, pàg. 181-210.
- Protopapas, Athanassios i Eleni Vlahou. 2009. «A comparative quantitative analysis of Greek orthographic transparency», *Behavior Research Methods* 41: 991-1008. Disponible en línia: http://speech.ilsp.gr/iplr/ProtopapasVlahou_2009_BRM.pdf
- Ruaix, Joan. 1988. *El català / 1*. Moià.
- Rull, Xavier. 2001. «La grafia de les palatals lateral i nasal: apunts històrics», *Llengua Nacional* 37: 28. Disponible en línia: https://llenguanacional.cat/pdf/LN37_14.pdf.

